BETH ALLWCH CHI EI WNEUD?

DYWEDIADAU a'u DEFNYDD ADDYSGOL

Beth am ddathlu Addysg Grefyddol trwy wneud mwy o ddefnydd o ddywediadau a dyfyniadau yn yr ystafell ddosbarth ac o amgylch yr ysgol? Yn ystod Gŵyl Addysg Grefyddol 1997, gwelodd nifer o ysgolion gynnydd gwirioneddol mewn dywediadau tebyg – crefyddol ac fel arall – o amgylch eu hysgolion gan gynnwys mannau ymgynnull megis gwasanaethau a neuaddau bwyta. Dyma ffordd greadigol o annog myfyrdod.

Cyflwyniad

Mewn cymdeithasau cynllythrennog – cymdeithasau nad oeddent yn gwybod am unrhyw iaith ysgrifenedig – nid oedd modd gwirio unrhyw beth ar ffurf ysgrifenedig. Er mwyn cofio pethau o un genhedlaeth i'r llall, roedd rhaid dysgu ar gof. Mae'n bosibl y byddai hyn wedi digwydd ar sail cod cyfreithiol neu saga ar ei ffurf hiraf; ar ei ffurf fyrraf, efallai y byddai wedi bod yn ddihareb neu ddywediad bachog.

Nid oedd dyfodiad llythrennedd yn golygu bod rhaid hepgor yr angen i gofio grwpiau penodol o eiriau fodd bynnag. Hyd heddiw, mae ein hiaith yn frith o ddilyniannau o eiriau a datganiadau mwy ffurfiol fel diarhebion. Yn wir, mae nifer o bobl wedi mynd i'r arfer o gasglu neu gopïo datganiadau, dywediadau ac arsylwadau sy'n apelio atynt. Pan oedd hyn yn arfer mwy cyffredin nag ydyw'r dyddiau hyn, roedd casgliadau tebyg yn cael eu crynhoi mewn llyfrau yr oedd pobl yn eu galw yn 'llyfrau lloffion'. Byddai eraill yn mynd ati mewn modd llai systematig i gadw pytiau yn eu waledi, eu dyddiaduron neu hen lyfr nodiadau. Ysgrifennodd yr ysgrifwr Ffrengig enwog, Montaigne (1533-1592), ddywediadau ar ddarnau o bapur a arddangoswyd wedyn dros ei astudiaeth. Hyd heddiw, mae swyddfeydd cyhoeddus a phreifat yn gyfoeth o ddatganiadau (a chartwnau) y mae pobl yn eu harddangos gan eu bod yn golygu rhywbeth iddynt.

Diarhebion, dywediadau a dyfyniadau

Pam ddylai pobl fod eisiau nodi neu gasglu dywediadau o gwbl? A yw dywediadau fel hyn yn darparu persbectif diddorol neu atgofus ar fywyd a'r byd, ynteu ai dim ond athronyddol, digrif neu ychydig bach yn od ydyn nhw?

Yn achos diarhebion, sy'n gyffredin ym mhob cymdeithas a diwylliant, ceir dywediad ar ffurf cnepyn bach o ddoethineb sydd wedi'i ddistyllu o brofiadau bywyd cenedlaethau o bobl ac sy'n raddol wedi cael eu malu i lawr i'w mynegi mewn modd economaidd ac effeithiol. Edrychwch, er enghraifft ar y diarhebion cyfarwydd canlynol:

- 'Gwell un pen na chant' ('Too many cooks spoil the broth');
- 'Llawer o waith a wna llawer o ddwylo' ('Many hands make light work');
- 'Y neb a heuo ddrain, na cherdded yn droednoeth' ('People in glass houses should not throw stones');
- 'Man gwyn man draw' ('Absence makes the heart grow fonder'); a
- 'Coch i fyny, teg yfory: Coch i lawr, glaw mawr' ('Red sky at night, sheperd's delight: red sky in the morning, shepherd's warning.')

O ran diddordeb, gelwir astudiaeth academaidd o ddiarhebion yn 'paremioleg' ac, ymysg pethau eraill y mae paremiolegwyr wedi'u nodi, gall

diarhebion fod yn groesebol (gweler y ddwy enghraifft uchod) a gellir hefyd eu gosod mewn grwpiau (gweler y pumed enghraifft uchod, 'dihareb dywydd' gyffredin').

Ond dim ond un math o ddywediad cyfarwydd yw 'dihareb'. Ceir hefyd 'anecdotau', sef storïau byr sy'n seiliedig ar brofiad ac sy'n aml yn cynnwys digrifwch; 'epigramau', sef dywediadau byr o ddoethineb neu ffraethineb; 'dywediadau', sef dywediadau cyffredinol; a 'gwirebau', datganiadau crefftus a ffraeth sydd wedi clystyru o amgylch cymeriadau megis Confucius, Martin Luther, Oscar Wilde, Winston Churchill a Mae West.

Ac yna, wrth gwrs, mae dyfyniadau sy'n golygu rhywbeth i'r gwrandäwr neu'r darllenydd am resymau na all unrhyw un ond ef/hi ei esbonio. Edrychwch ar y tri canlynol sy'n gyfieithiadau o'm casgliad lloffion fy hun:

- 'Ymdrechwch at symlrwydd ond dysgwch i'w amau' (Alfred North Whitehead; clywyd mewn darllediad radio);
- 'Nid yw hapusrwydd yn cael ei roi i ni, ac nid yw trallod yn cael ei osod. Rydym bob amser wrth groesffordd ac yn gorfod dewis pa gyfeiriad i'w ddilyn' (o lyfr Matthieu Ricard, Happiness: A Guide to Developing Life's Most Important Skill); a
- 'Cymerwch amser i fwynhau'r pethau bach oherwydd, un dydd, efallai y sylweddolwch mai nhw oedd y pethau mawr' (nodwyd yn ystod sgwrs gan Miles Hilton-Barber).

Mewn gwirionedd, po fwyaf yr edrychwch, y mwyaf o ddywediadau a datganiadau a welwch: ar geir ('My karma ran over my dogma'), mewn caffis ('Os ydych yn hoffi bwyd cartref, ewch adref!'), ar grysau T ('Time wounds all heels'), ac ar hysbysfyrddau swyddfeydd ('Nid oes raid i chi fod yn hurt i weithio yma, ond mae'n help'). A nawr, wrth gwrs, mae gennym y Rhyngrwyd sy'n llawn o wefannau dyfyniadau, rhai cyffredinol ac eraill yn arbennig ar gyfer pobl benodol.

Crefyddau a dywediadau

Os yw diharebion, dywediadau a dyfyniadau yn aml yn ddarnau o ddoethineb neu gyngor ymarferol ynglŷn â sut i fyw bywyd, nid yw'n syndod felly eu bod yn llawn o draddodiadau crefyddol. Yn y traddodiad Cristnogol, er enghraifft, mae arsylwadau a mewnwelediad yr Iesu wedi'u bytholi mewn iaith lenyddol ac iaith bob dydd megis:

- Gwell rhoi na derbyn';
- 'Digon i'r diwrnod ei ddrwg ei hun'; a
- 'Mae'n haws i gamel fynd trwy lygad nodwydd nag ydyw i ŵr cyfoethog fynd i deyrnas nefoedd'.

Yn nhraddodiadau'r Mwslimiaid, mae hadith - adroddiadau o'r hyn a ddywedodd neu a wnaeth y Proffwyd Muhammad - wedi cael effaith ddifrifol ar y ffordd y mae Mwslimiaid yn byw ac mae Mwslimiaid wedi'u dyfynnu ar hyd yr oesau. Edrychwch, er enghraifft, ar dri dywediad sy'n gysylltiedig â gwybodaeth a dysgu:

- 'Ceisiwch wybodaeth mor bell â Tsieina';
- 'Ceisiwch wybodaeth o'r crud i'r bedd'; a
- 'Mae awr o ddysgu yn werth mwy na blwyddyn o weddïo'.

Wrth gwrs, mae'r Iddewon bob amser wedi dangos cariad mawr tuag at y gair ysgrifenedig a llafar. Er nad oes cymaint o bobl yn siarad iaith Iddeweg dwyrain Ewrop erbyn hyn, mae diharebion a dywediadau Iddeweg yn dal i fod yn llawn ffraethineb a doethineb. Er enghraifft:

- 'Mae sŵn chwerthin yn cyrraedd ymhellach na sŵn wylo';
- 'Rhaid i chi fynd allan i'r byd i wybod pa mor hyfryd yw'ch cartref'; a
- 'Mae'r drws i ddrygioni yn llydan, ond mae'r giât i ddychwelyd yn gul'.

Dywediadau doeth, ysgolion ac addysg grefyddol

Yn aml gwelir dywediadau yn cael eu harddangos ar ffurf ‘dywediad yr wythnos’ mewn ysgolion. Er enghraifft, yr ysgol uwchradd sy’n defnyddio dywediadau’r wythnos i gyfrannu at ei raglen addoli ar y cyd gan annog chwilfrydedd a datblygiad ysbrydol pobl. Bob wythnos, caiff dywediad ei arddangos ar hysbysfyrddau arbennig o amgylch yr ysgol ac ym mhob dosbarth hefyd. Er mwyn annog myfyrdod, mae’r dywediadau a ddewisir fel arfer yn heriol ac ambell waith yn gythruddol:

- ‘Dim ond dehongli’r byd mewn ffyrdd amrywiol a wnaeth athronyddion: y peth pwysig yw ei newid’ (Karl Marx).

Ar y llaw arall, efallai y byddant yn llawer symlach ac yn ymddangos yn llai soffistigedig:

- ‘Yr unig beth sy’n galed yn yr ysgol hon yw’r celfi’; a
- ‘Success comes in cans, not in cannots’

Wrth gwrs, gellir trosi’r arddull hwn i’r ystafell ddosbarth megis yr athrawes mewn ysgol arbennig â “Wal Ddoethineb” yn yr ystafell ddosbarth er mwyn arddangos datganiadau diddorol neu fewnweledol a gafwyd gan y plant yn gyflym: dywediadau megis:

- ‘You can’t judge books by their covers; you can’t judge people by their colour’.

Roedd gan athro arall arddangosfa ‘dywediad yr wythnos’ yn yr ystafell ddosbarth. Pan oedd dywediad newydd yn cael ei osod - wedi’i ddewis gan yr athro ond yn dod fwyfwy gan y disgyblion hefyd - roedd yr ‘hen’ ddywediad yn cael ei osod ar nenfwd yr ystafell ddosbarth. Erbyn diwedd y flwyddyn...

Mewn ysgol arall roedd ‘wal ryfeddod’ ar gyfer yr ysgol gyfan yn y cyntedd y tu allan i neuadd yr ysgol. Wrth i bob tymor fynd heibio, roedd y bwrdd yn llenwi ag amrywiaeth o ddatganiadau, rhai gan y disgyblion, rhai gan staff ac eraill wedi’u lloffi o ffynonellau eraill; dywediadau megis:

- ‘Byddwch yn amyneddgar. Mewn amser bydd hyd yn oed wy yn gallu cerdded’.

Ac yna beth am ddiben dywediadau ac ati fel pwynt ffocws mewn darnau penodol o waith? Gallai hyn weithio mewn dwy ffordd. Dychmygwch, er enghraifft, waith am y traddodiad Siciaeth gyda’i ddysgeidiaethau egalitaraidd. Mewn grwpiau bach (‘mae sawl pen yn well nag un’) gofynnir i’r plant roi yn eu geiriau eu hunain yr hyn yr oedd Gwrw Nanak , sefydlydd Siciaeth, yn ceisio ei ddweud pan ddywedodd:

- ‘O ferched, genir dyn. Ohoni, genir brenhinoedd’.

Ar y llaw arall, gan nodi fod Gwrw Nanak yn dysgu na ddylem drin merched yn israddol, gallai’r dasg gynnwys creu datganiad byr a bachog y byddai Gwrw Nanak wedi’i ddefnyddio wrth addysgu.

A beth am gasglu dywediadau i roi darlun o faterion penodol neu safbwynt traddodiad penodol? Gellid arddangos dywediadau tebyg a’u didoli, eu paru, eu trefnu a llawer mwy hefyd.

Mae’r niferoedd a’r mathau o ddywediadau, diharebion a dyfyniadau a geir mewn diwylliant dynol yn ddiderfyn. Efallai mai felly y dylid eu defnyddio ym myd addysg hefyd.
Wedi’r cyfan:

- ‘Mae syniad a deflir fel gwaywffon ar ffurf ddiarhebol yn taro meddwl y gwrandäwr yn finiocach ac yn mewnblannu adfach ar gyfer myfyrdod’ (Erasmus, 1466-1536).

ATODIAD o DDYWEDIADAU

'Your vision will become clear only when you can look into your heart. Who looks outside, dreams; who looks inside, awakens.'
Carl Jung (1875-1961)

'One of the most beautiful gifts that humans have brought to the earth is music. In great music the ancient longing of the earth finds a voice.'
John O'Donohue (1956-2008)

'All the efforts of the human mind cannot exhaust the essence of a single fly.'
Thomas Aquinas (c1225-1274)

'Well begun is half done.'
Traditional proverb

'Optimists believe we live in the best of worlds and pessimists fear this is true.'
Anon

'Even the smallest person can change the course of the future.'
Galadriel to Frodo Baggins in the film 'The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring'

'Take time to enjoy the little things because, one day, you might realise that they were the big things.'
Miles Hilton-Barber

'The only way to make sense out of change is to plunge into it, move with it, and join the dance.'
Alan Watts (1915-1973)

'Character is what you do when no one's looking.'
Anon

'Discovery consists in seeing what everybody else has seen and thinking what nobody else has thought.'
Albert Szent-Györgi (1907-1972), Hungarian scientist & discoverer of vitamin C

'Schools are not about enabling children to have a living but about children being able to have a life.'
Eliot Eisner, US educationist

'An hour of learning is worth more than a year of prayer.'
Muslim saying

'Religion is not the same as the spiritual but it marks the battleground where the fiercest conflicts have taken place.'
Jack Priestley

'Religion is poetry plus, not science minus.'
Anon

'While faith may no longer be society's glue, it may yet be a sacred marinade in many communities.'
Alan Billings, 2009

'No fist is big enough to hide the sky.'
African proverb

'Give to the world the best you have and the best will come back to you.'
Shaker saying

'Be patient: in time, even an egg will walk.'
Anon

'Man thinks and God laughs.'
Yiddish saying

'God could not be everywhere and therefore he made mothers.'
Jewish proverb

'God sleeps in the rock, dreams in the plant, stirs in the animal, and awakens in mankind.'
Sufi teaching

'I expect to pass through life but once. If, therefore, there be any kindness I can show, or any good thing I can do to any fellow being, let me do it now, for I shall not pass this way again.'
William Penn (1644-1718)

'The human spirit is more powerful than any drug and that is what needs to be nourished – with work, play, friendship, family. These are things that matter. This is what we've forgotten – the simplest things.'
Dr Sayers (Robin Williams) at the end of the film 'Awakenings'

'The only things we really have are those we give up. The things we keep possess us.'
Thomas Merton (1915-1968)

'Man can live three weeks without food, three weeks without water. But he can't live three minutes without hope.'
Rabbi Hugo Gryn (1930-1996)

'Life is a train. Get on board.'
Sign on a doctor's desk

'Life is half spent before we know what it is.'
English saying recorded in 1651

'A person is a person through other people.'
African saying

'We are not human beings having a spiritual experience; we are spiritual beings having a human experience.'
Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955)

'Laughter is the shortest distance between two people.'
Victor Borge (1909-2000)

'The larger the island of knowledge, the longer the shore-line of wonder.'
Anon

'Live your life as if you are ready to say goodbye to it at any moment, as if the time left for you were some pleasant surprise.'
Marcus Aurelius (121-180 CE)

'Life is rather like a tin of sardines – we're all of us looking for the key.'
Alan Bennett, English playwright

'Most people love humanity. It is the person next door they can't stand.'
Anon

'I try to take just one day at a time … but, lately, several days have attacked me at once!'
Notice in headteacher's office

'Prayer is not an idle amusement. Properly understood and applied it is the most potent instrument of action.'
Mahatma Gandhi (1869-1948)

'Be humble for you are made of earth. Be noble for you are made of stars.'
Serbian proverb

'We didn't inherit the land from our fathers. We are borrowing it from our children.'
Amish saying

'You cannot discover new oceans unless you have the courage to lose sight of the shore.'
Anon

'The one who knows, does not say. The one who says, does not know.'
Zen Buddhist saying

'A day is long, but a lifetime is short.'
Russian proverb

'Life is like a swimming pool; all the noise is at the shallow end.'
Anon

'The 'perfect' person does not exist; making mistakes is permissible; I can learn from them as others can.'
One of a school's 'Golden Rules for Staff'

'If I don't go to sleep, will the morning ever come?'
Young child

'When a great moment knocks on the door of your life, it is often no louder than the beating of your heart, and it is very easy to miss it.'
Boris Pasternak (1890—1981), Russian poet & novelist

'Declare peace every day.'
Words on a Quaker poster

'Knowledge consists of knowing that a tomato is a fruit, and wisdom consists of not putting it in a fruit salad.'
Miles Kington (1941-2008), British journalist

**'Words are only for what can be said;
Silence has a better vocabulary.'**
From the poem 'Against Speech' by U A Fanthorpe, English teacher & poet (1929-2009)

'The unexamined life is not worth living.'
Socrates (469-399 BCE)

'Just as your hand, held before the eye, can hide the tallest mountain, so this small earthly life keeps us from seeing the vast radiance that fills the core of the universe.'
Rabbi Nachman of Bratslav (1772-1810)

'Do not speak unless you can improve on the silence.'
Monastery rule

'It is more blessed to give than to receive.'
Jesus of Nazareth

'Never measure the height of a mountain until you have reached the top. Then you will see how low it was.'
Dag Hammarskjöld (1905-1961), 2nd UN Secretary-General

'Where is the life we have lost in living? Where is the wisdom we have lost in knowledge? Where is the knowledge we have lost in information?'
T S Eliot (1888-1965)

'Luck is what happens when preparation meets opportunity.'
Anon

'How old would you be if you didn't know how old you are?'
'Satchel' Paige, US baseball player (c1906-1982)

'Architecture, of all the arts, is the one which acts the most slowly, but the most surely, on the soul.'
Ernest Dimnet (1866-1954)

'Good fortune closes the eyes, misfortune opens them.'
Slovakian proverb

'A smooth sea never made a skilful mariner.'
English proverb

'The only hard thing in this classroom is the furniture.'
Notice seen displayed in a school classroom'

'Your worst enemy is your best teacher.'
The Buddha

'Beauty will fade, but not goodness.'
Philippine proverb

'Your parents have to tell you off because they don't want you to grow up like them.'
Ten year-old boy

'What was hard to bear is sweet to remember.'
Portuguese proverb

‘I don’t like to waste a day, to waste any time at all. You have to keep learning about the world.’
Michael Palin, English comedian & traveller

‘All shall be well, and all shall be well and all manner of things shall be well.’
Julian of Norwich (1342 –c1416)

‘A thousand friends is too few. One enemy is too many.’
Anon

‘I’m an atheist … thank God.’
Dave Allen (1936-2005), Irish comedian

‘Grief and joy are a revolving wheel.’
Indian (Tamil) proverb

‘The heart has its reasons, which reason knows nothing of.’
Blaise Pascal (1623-1662)

‘East or west, home is best.’
Dutch proverb

‘He that loseth wealth, loseth much; he that loseth friends, loseth more; but he who loseth his spirit, loseth all.’
Spanish proverb

‘I wonder when the trees discovered they could help us.’
Eight year-old

‘Much wants more.’
Proverb

‘Life can only be understood backwards; it has to be lived forwards.’
Søren Kierkegaard (1813-1855)

‘God created man because He loves stories.’
Old saying

‘Cherish the past, adorn the present, construct for the future.’
Motto of Sir Clough Williams-Ellis, Welsh architect (1883-1978)

‘Community begins in mystery and ends in administration. Leaders move away from people and into paper.’
Jean Vanier, founder of L’Arche organisation

‘Life is fragile. Handle with prayer.’
Notice seen outside a church building

‘We read to know that we’re not alone.’
Anon

‘All books are bigger on the inside than the outside.’
Anon

‘Almost anything is easier to get into than out of.’
Allen’s Law

‘I never realised it before, but a school teacher is a very delicate instrument.’
Charlie Brown cartoon

‘If we saw our lives as a series of experiments, we would become less discouraged by our inevitable failures.’
Theodore Zeldin

‘Highest is truth. Higher still is truthful living.’
Text from Guru Granth Sahib, Sikh Scriptures

‘Fine words butter no parsnips.’
English proverb

‘A closed mouth gathers no foot.’
Car bumper sticker